

THORDAY ATTILA:

A KARIZMA ÚJJÁÉLEDÉSE KORUNK EGYHÁZÁBAN

BEVEZETŐ

Tanulmányom kiinduló pontja az a jelenet, melyet Dosztojevszkij a „Karamazov testvérek” című művében jelenít meg. Az inkvizítor és Krisztus találkozásának jelenetében az Úr újra megjelenik Spanyolországban. Eljövetele hatalmas öröm a nép körében, óriási lelkesedéssel fogadják, ám az inkvizíció elfogja és börtönbe veti, végül bíróság elé állítja. Az őt kérdező inkvizítor vádlón fordul felé e szavakkal: „Azért jöttél vissza, hogy megzavarj minket?” Azzal vádolja Krisztust, hogy nem ismeri az embert, idealistaként túl magas célokat állít az emberek elé. Bebizonyítja neki, hogy ők, tudniillik az Egyház képviselői, kijavították már ezeket a hibákat, és ennek köszönhetően az emberek most biztonságban és gond nélkül élnek az egyházban. Így hát Krisztust távozásra szólítja fel, s végül felszólítja, hogy soha többé ne térjen vissza.

Az inkvizítor és Krisztus találkozása Dosztojevszkij interpretációjában jó példa arra, hogyan tud eltávolodni egymástól a krisztusi karizma és az egyház struktúrája. Az egyház struktúrájának és krisztusi karizmájának kapcsolatát vizsgálva arra keressük a választ, hogyan viszonyul egymáshoz az eredeti, ránk bízott karizma, illetve a jelenlegi egyházstruktúra, és mindez mennyiben szolgálja az Evangélium továbbadását. Milyen a kapcsolat manapság az intézményeiben átalakuló, a társadalom változásait kisebb-nagyobb mértékben követő egyház, illetve az eredeti, Krisztus által az egyházra bízott karizma? Hogyan javíthatunk, illetve ronthatunk a kettő kapcsolatán, és hogyan befolyásolja mindez a hit átadását?

E dolgozatban azt vizsgáljuk, hogy az elmúlt fél évszázadban miként alakult át hazánkban az intézményesült egyház és Krisztus evangéliumának kapcsolata. Továbbá a társadalom átalakulásával hogyan változtak az evangélium átadásának formái?

AZ EGYHÁZI STRUKTÚRA VÁLTOZÁSAI

Max Weber szociológus szerint a karizma¹ az a spontán, tanulással el nem sajátítható, intézménytől független történelmi és forradalmi pszichikus erő, amely meghatározott történelmi szituációban a közösség intézményes struktúrájának megváltoztatására képesítheti birtokosát. Ha mindezt az egyházra vonatkoztatjuk, akkor legfőbb karizmánk Krisztus örömhírének megélése és átadása.

Az intézmény és karizma feszültsége a kereszténység évszázadaiban nyilvánvaló-

¹ Weber, M. (1970), 165.

an nyomon követhető. A strukturálódás, intézménnyé válás biztosságot teremt, s ez fontos tényező az egyház eredeti céljának, a hit átadásának megvalósításában. Tomka Ferenc állítása vitathatatlan, miszerint Krisztus egyházának intézményes volta ellenére mindig karizmatikusnak kell lennie.² További megállapítása, hogy az egyház hitelessége azon múlik, hogy a karizma és a struktúra között van-e párbeszéd?³ Az egyházban tehát mindkettőnek jelen kell lennie, és egyik sem szoríthatja ki a másikat. A struktúrának a karizmát kell szolgálnia, és – tapasztalatok szerint – ennek egyetlen járható útja, hogy a kommunikáció folyamatos, szakadatlan e kettő között.

Ha az intézmény uralja, sőt elnyomja a karizmát (amire számtalan példát találunk az egyház két évezredes történetében),⁴ akkor ismétlődik meg újra és újra az a Dosztojevszkij jelenet, amelyben az inkvizítor elűzi Krisztust az általa alapított egyházból.

Az intézményesedés során az alapító személyes karizmái helyébe a későbbi nemzedékek életében a tradicionális formák lépnek. Ezzel egy időben elszemélytelenedés következik be a közösségi kapcsolatok terén. „Amíg az alapítókat a közös élmény, a közös célok egyesítették – s ezek által elmélyült a személyes kapcsolat közöttük –, addig a későbbi generációkat a tradíció tartja össze, s ezzel arányosan csökken az ‘én-te’ kapcsolatok szerepe és ereje. Bár mindkét probléma ismerős az egyházban, a krisztusi közösség küldetésénél fogva sohasem veheti egyszerűen tudomásul az elszemélytelenedést anélkül, hogy változtatni ne akarna rajta.”⁵

Tekintve, hogy az egyházat nem vehetjük ki az aktuális társadalomból, az évszázadok során a struktúra formálásában új szereplő lépett fel, az állam. A struktúra-képződés, az intézményesülés szakaszában az egyház átveszi a társadalmi formákat. Ennek nyilvánvaló példája az a politikai hatalommal bíró püspök, aki aranyozott trónuson ül, vagy ahol és amikor hatalmi szimbólumokkal telezsúfolt templomok épülnek. Mindennek oka és következménye, hogy az egyháziak képtelenné válnak az Evangélium hirdetésére. A kialakult egyházi struktúra elzárja őket a krisztusi karizmától. Ilyenkor az isteni gondviselés jeleként megjelenik egy-egy karizmatikus alak az egyház történetében, aki visszatér az eredeti evangéliumhoz, és megpróbálja azt hitelesen megélni, mellőzve minden társadalmi sallangot. Ha az egyházi struktúrát működtetők felismerik karizmatikus voltát, és nem vetik börtönbe vagy égetik meg eretnokségért, mert valaki a fennálló “rend” ellen támadt az egyházban, a karizma hordozói nagyban hozzájárulnak, hogy isteni küldetéssel töltsék fel ismét a kiüresedett egyházi struktúrákat, aktualizálják és szélesebb körökhöz juttassák el újra az evangélium értékét és üzenetét.

2 Tomka F. (1997), 73.

3 „Az egyház megújulási készsége arányos az intézmény és karizma párbeszédével.” Tomka F. (1997), 106.

4 Ez történt Kalazanci Szent Józseffel is, de Assisi szent Ferenc is megszenvedte ugyanezt a történetet, amikor saját társai taszították ki őket strukturálódó rendjükből, mert idejét múltnak érezték működésüket.

5 Tomka (1997), 75.

A KOMMÚNIÓ ÉS KOMMUNIKÁCIÓ ÖSSZEFÜGGÉSEI

A latin *communicatio* és a *communio* szavak jelentéstartalma szorosan összefügg.⁶ A Krisztus körüli emberi közösség, vagyis egyház ott jön létre, hol az üzenet elhangzott és azt befogadták, vagyis a kommunikáció gyümölcse a kommúnió. Másrészt az is megtapasztalható, hogy ahol igaz emberi kapcsolatok vannak és őszinte közösségi lét (kommúnió), ott a kommunikáció elmélyül, sőt nem csak emberek között, hanem Isten és ember között is. Keresztény hitünknek lényege, hogy Jézus feltárta nekünk Isten benső világát. A krisztusi kinyilatkoztatás tárgya az szentháromságos Isten benső kommúniója. E kinyilatkoztatásnak gyümölcse az egyház, vagyis a szent kommúnió kommunikációja újabb kommúniót hoz létre.

Az egyházban ünnepeelt szentségek nem csak külsődlegesen, hanem lényegüket tekintve is kommunikációnak tekinthetők. A szentségek katolikus értelmezés szerint hatékony jelek, melyek nem csak kifejezésre juttatják, de meg is valósítják azt, amit jeleznek, vagyis végső soron munkálják az ember üdvösségét.

Az egyház maga is közösség, de egyúttal mozgalom is. Szüntelen mozgásban, bontakozásban van. A hitátadás Jézustól eredő követelménye (vö. Mt 28,19: „Menjetek, és tegyetek tanítvánnyá minden népet...”) az élményszerűségen alapul. Az Istenbe vetett hitet pedig csak személyesen lehet megélni.⁷ A kisebb vagy nagyobb, de életerős egyházi közösségek képesek arra, hogy a személyes kapcsolatokon keresztül megtapasztalhatóvá tegyék Jézus tanításának igazságát, miszerint „Isten országa köztetek van” (Lk 17,21). Aki ezt a jézusi igazságot megtapasztalta, az nem ijed meg az egyház emberi arcától, tagjainak gyengeségétől. A vízen járáshoz (vö. Mt 14,29) persze az szükséges, hogy ne a háborgó tengerre és a lábunk alatt levő habokra koncentráljunk, hanem szüntelen Jézus szemébe tekintsünk.

Az egyház intézményesült arca olyan, amilyen: ráncos, mint egy öregasszony. De ettől még lehet Anyánk, és végső soron Isten Szentségét tükrözi.

MAI KARIZMÁK

Akinek megadatik a hit kegyelme, akiknek élménnyé válik Jézus tanítása, azok képesek a meglévő struktúrákat tartalommal megtölteni. Megvallom, magam is megtapasztaltam ezt egyik-másik lelkeségi mozgalomban, szerzetesi közösségben, sőt lelkipásztori állomáshelyeimen is.

Előző plébániám falusias jellegű település volt, ahol a személyes kapcsolatoknak hagyományosan nagy szerepe volt. A helyi (egyházi) közösség építése leleményt igényelt. Plébánosként évente végigjártam minden házat, hogy megáldjam a benne lakókat. Többségük ugyan vallását nem gyakorolta, egyesek még ellenségesen is viselkedtek a pap látogatása kapcsán, de – különös módon – mégis igényelték, hogy az

⁶ Erről részletesen írtam előző tanulmányomban, amely megjelent a *Deliberationes* 2018/2 számában.

⁷ Korpics M. (2014), 55-64.

egyház számon tartsa őket. A plébániaépület már két évtizede állt, de kihasználatlan volt. Utólag úgy látom, hogy a közösségi terek kialakítása rám várt. Ehhez meg kellett találnom, azokat a karizmatikus személyeket a környékben, akik szívesen vállalták, hogy a plébánián szabadidős foglalkozásokat szerveznek, összegyűjtsek a tetterre kész családokat. A plébániaépület üres terei fokozatosan megteltek élettel: az asszonyoknak hagyományörző foglalkozások, apáknak és gyerekeknek társasjáték-kör, a fiataloknak Antiochia-csoport alakult. Az örömhír ezen megnyilvánulása elsősorban személyes meghívásokon múlt, és egyre inkább megszólított olyanokat is, akik nem voltak templomba járó emberek.⁸ Egy jó meghívásból sokszoros termés tudott születni emberek életében a Lélek segítségével.

A magyar Házas Héttvége lelkiségi mozgalomnak magam is tagja vagyok. Elgondolkodtat az a kérdés, mit jelent – az egyház összefüggésében – az a szó, hogy mozgalom? Tudnivaló, hogy maga az egyház is, mint Jézus-mozgalom indult útjára. Az évszázadok során aztán megfogalmazódtak tanai, kialakultak szokásai, szentesültek liturgikus gyakorlatai, és bizonyos értelemben megmerevedtek a kialakult struktúrák. De manapság mit jelent egy lelkiségi mozgalomhoz tartozni az egyház keretein belül? Valójában engem, aki benne vagyok egy konkrét mozgalom sodorvonalában, amely hivatásokat igyekszik karbantartani, pásztorolni, leginkább a személyes szeretetkapcsolataim érdekelnek. A személyesség a legfontosabb számomra a mozgalomban: papi hivatásomat és szolgálatomat ezen keresztül tudom megélni, ahogy a házaspárok is csak személyes kapcsolatukon keresztül tudnak megerősödni házasi életükben.

Visszatérve tanulmányom alapvető kérdésére, amely a karizma újjáéledésének mi-kéntjére reflektál, egyre inkább világossá válik, hogy a hit közvetítésében lelkipásztori szempontból a személyes kapcsolatok bizonyulnak a legfontosabbnak. Csakis erre épülhet bármiféle szolgálatként megélt tevékenység. Ha azonban Istent és az ő üzenetét kifejejtjük ezekből a kapcsolatokból, csak a struktúra csontváza marad. Az egyházi struktúra, az intézmény csakis arra való, hogy lehetőséget biztosítson a szolgáló szeretetnek, amely Jézus tanításának megnyilvánulása.

PASZTORÁLIS TERVEZÉS

A helyi egyház és annak aleggységei, vagyis az egyházmegye és annak plébániái legtöbbször évszázados hagyományokra támaszkodó struktúrák. A lelkiségi mozgalmak és azok helyi csoportjai azonban inkább csak évtizedekre visszatekintő szokásokkal bírnak. Bármit is örököltünk, azzal élni kell, de nem megrögzötten, hanem a végső céloknak megfelelően! Tehát nem elegendő a haladást sürgetni, hanem a helyes irányt kell látni, és az oda vezető utat kijelölni.

Éppen ezért nem lehet kétségünk a tervszerű lelkipásztorkodás fontossága felől. Mindennek alapja azonban az egyházzal alkotott szemléletünk.⁹ A célszerű paszto-

⁸ Thorday Attila (2012), 229-234. Thorday (2014a), 191-195. Thorday Attila (2014b), 65-69.

⁹ A különböző egyházképekből kiindulva Keszeli Sándor alapvetően három tervezési szemléletet

rális tervezés alapja egyrészt a tények feltárása és komolyan vétele, mely a szocio-kulturális, a vallásszociológiai valamint a pasztorális viszonyok feltérképezésén alapul. Másrészt ugyanakkor elengedhetetlen a teológiai tisztánlátás Isten országáról, az egyházzal és az üdvösségre hívatott emberről, hiszen a jelenről való helyzetkép és az elérendő távlati cél összevetéséből születhet meg az a lelkipásztori terv, amely az adott közösség életének minden területét felöleli, azaz vonatkozik a diakónia, a koinonia és a martyria területére éppúgy, mint a liturgikus életre.

A tervben annak előrevetítéséről van szó, hogy a jövő – általában 5-10 éves – időtartamban – és reálisan tekintve a közösség jelenlegi helyzetét – hová szeretne eljutni fejlődésében, hogy az Istentől kapott küldetését mind teljesebben be tudja tölteni.¹⁰

SZERVEZETFEJLESZTÉS

Magyar egyházunk manapság intenzív átalakulási folyamatban van. Megmutatkozik ez abban, hogy egyre több – korábban az állam hatáskörébe tartozó – feladatot vállal, főleg az oktatásügy terén kap erejét felülmúló feladatokat, de a szociális szféra is nyitott az egyház nagyobb szerepvállalására. Mindez pozitív kihívást jelent, de egyúttal óvatosságra int, mert a karizma könnyen szertefoszlik: ha számokban gondolkodunk és feladatkörökben, akkor hol marad a jézusi üzenet átadása? Hiába járnak új alapítású egyházi iskolába a gyerekek, ha a megörökölt, átvett tantestület és a diákok szülei számára nem világos a képviselt karizma.

Meggyőződésem, hogy az egyház intézményesült arculatának fejlesztése megkerülhetetlen. A társadalmi igények figyelembe vétele az a kihívás, amit manapság a Lélek szavának tekinthetünk. Az emberek éhségére bizony megvan az eledel, szomjúságára az ital az egyház kincsestárában, és most Krisztus felhatalmazása szerint nekünk kell embertársainkat táplálni (vö. Mk 6,37: „ti adjatok nekik enni!”), vagyis az élet forrásához vezetni a tanúságtevő oktató-nevelő munka által.

Az egyház kezdettől fogva azt teszi, amit Jézustól látott: tanít és gyógyít, figyelembe véve a teljességre törekvő, illetve az üdvösségre hívatott embert. De vajon megfelelően tesszük-e itt és most? Jót és jól adunk-e? Feladatunk „jót tenni jól”, s ennek érdekében bizony reflektálnunk kell begyakorlott tevékenységünkre.

Nyitottnak kell lennünk az infokommunikációs világunkban az új lehetőségekre; az egyháznak is használnia kell a világháló nyújtotta lehetőségeket. Dicséretes az, ha a világhálón értékeket közvetítünk, levelező-listákon sokakhoz információkat közve-

különít el: 1) a központosított vagy bürokratikus típusút; 2) az alulról induló vagy gyülekezeti típusút; 3) és a közösségi, differenciált részvételen alapuló tervezési stílust. Ez utóbbi tükrözi legteljesebben a II. Vatikáni Zsinat szellemének megfelelő „közösség és szolgálat” egyházmodellét. Lásd Keszeli S. (2014), 16.

¹⁰ „A terv ennek megfelelően felvázol egy utat, amely során nem tér ki minden apró részletkérdés tisztázására (ezek megfogalmazása ugyanis a pasztorális programozás feladata lesz). Ezért hasonlít egy „nagyvonalakban elkészített térképhez”, amelyen szerepel a kiindulópont (a jelen helyzet leírása), a végcél (fő pasztorális cél /célok), a kettő közötti főbb állomások (részcélok), és cél eléréséhez szükséges feltételek.” Keszeli (2014), 21.

títünk, a virtuális térben kommunikálunk, stb.

Ugyanakkor ne feledjük, hogy a személyes találkozásoknak döntő szerepe van az ember világában. Lehet ismerkedni a virtuális térben, de a barátságokhoz személyes kötődések kellenek. Amint Isten kinyilatkoztatásnak is számos formája volt az emberiség történelme során, de üdvösségünk érdekében mégis elengedhetetlen volt Krisztus megtestesülése,¹¹ úgy az egyházban is döntő a személyesség. Az üzenet virtuális térben tud ugyan terjedni és egyfajta közösséget formálni, de kétséges, hogy építi-e az egyén sorsát, istenkapcsolatát?

NAPJAINK EGYHÁZ-ÉLMÉNYEI

Szegeden, az Árpád-házi Szent Erzsébet plébánián most formálódik az a keret, amelynek segítségével átvilágítjuk az eddig gyakorolt pasztorális cselekvésünket, hogy az új kihívásokra választ találjunk. Miként tehetnénk nyitottabbá, fogékonyabbá plébániai közösségünk tagjait arra, hogy a környezetünkben élőket megszólítsák? Oly sokan vannak, akik nem jutnak el a templomba, mert valami benső gát nem engedi azt. Érzékenyvé kell válnunk arra, hogy szükségleteiket megérezzük. Az együttérzésből fakadnak azok a felismerések, mondhatjuk karizmák, amelyek nyomában cselekvési tervek és tevékenységek járnak. A Szentlélek leleményessé teszi azt, aki vállalja az együttműködést vele. A felismerések nap mint nap adódnak, és ha azt együttműködés övezi, akkor látványos eredményeknek lehetünk tanúi.

Mindezt megtapasztaltam már előző állomáshelyemen, ahol minden előzetes megfontolás nélkül Családi Napközi jött létre a plébánia épületében, amely néhány év alatt közösséggé formálta az oda járó gyerekek szüleit, és vonzóvá tette az egyházat a nemhívők szemében is. Néhány év alatt az intézményesülés rögzös útját is végig kellett járni a fennmaradás érdekében. Manapság már 3 telephelyen 7 Családi Bölcsődéből álló hálózatot tartunk fenn, miközben igyekszünk figyelemmel lenni arra a karizmára, amiből mindez kinőtte magát.

Manapság, az újszegedi városrész plébánosaként egy másik példával is szolgálhatok arra, hogy mennyire nem mi irányítjuk a karizmát, és hogy ez jól van így. Nem sokkal plébánosi beiktatásom után egyik hívő szívembe ültette azt a gondolatot, hogy mily szép volna a nagypénteki keresztutat nem csak elimádkozni a templom melletti Liget fái között, hanem el is játszani azt.¹² Egy esztendő múltával a Szegedi Piarista Diákszínpad vezetőjének, Keserű György piarista atyának felvettem azt az ötletet, hogy adja elő diákjaival Jézus szenvedéstörténetét az Újszegedi Ligetben. Rádásul akkoriban talákoztam egy lelkes, fiatal színrendezővel, Kaj Adámmal, akinek szintén

11 Vö. „Sokszor és sokféle módon szolt hajdan Isten az atyákhoz a próféták által, a végső napokban Fia által szolt hozzánk.” (Zsid 1,1-2)

12 Felidéződött bennem a 80-as években átélt élmény, amikor szegedi egyetemistaként magam is részt vettem passiójátékban. A személyes lelki élmény mellett annak közösségformáló erejét is megtapasztalhattam.

elmondtam tervemet. Hamarosan hárman ültünk egy asztalnál, hogy terveket valóra váltsuk. A felnőtt fiatalokból önkénteseket toboroztunk, akik vállalják a Csíksomlyói Passió megjelenítését. És 2015 virágvasárnapján a Liget fái között, mozgósínpadszerű jelenetekben előadva megszületett a mű helyi adaptációja. Felfigyeltek rá az arra sétálók, elismerték és dicsérték az önkéntesek odaadó munkáját. Akik részt vettek a rendszeres próbákon, maguk is rádöbbenek mire képesek a kemény munka és összefogás eredményeként. Bizony, az istenadta karizmákat ki kell bontakoztatnunk, s lám, most ennek lehettünk tanúi! Egyrészt kiállásukban és előadókészségükben fejlődtek egyéneként, másrészt olyan közösségi élményt adott ez számukra, ami feledhetetlen.¹³ Mindebből megtapasztalhattam azt, hogy plébánosként érdemes volt hallgatnom a hívek felvetéseire, sajátos karizmámnak megfelelően a különböző emberi szálakat összekötnöm, valamint az intézményes egyház képviselőjeként támogatnom az – úgymond – alulról jövő kezdeményezéseket azáltal, hogy a plébániaépületben helyt adok a próbáknak, és lelkileg és testileg táplálom mindazokat, akik ebben készségesen részt vesznek. Egyház-élményben van részünk, amennyiben szemünk előtt bontakozik Isten műve!

KONKLÚZIÓ

„Istenről beszélni veszélyes” – állapította meg Tatjana Goricseva filozófusnő már a 80-as években.¹⁴ Miért veszélyes beszélni Istenről? Ma már nem azért, mert bebörtönzik a hitvalló embert, hanem mert hiteltelenül fecseg a vallásról – állapítja meg Goricseva, amikor döbbenettel látja a nyugati világ TV csatornáin sugárzott hiteltelen vallási zagyvalékokot.

Ezzel ellentétben tetteink és szavaink mindennél többet mondanak, ha nem hal ki mögülük a krisztusi karizma. Az egyháztörténetben is voltak már olyan korszakok, amikor olyan erős volt a struktúra, hogy az álom, a Krisztus által megálmodott és közőnk hozott karizma rovására ment, s a kegyelem nem tudott bontakozni. Az egyház azonban mégsem halt meg. Jó példa erre a 60-70-es évek, mikor az elnyomás idején a karizma továbbélése a hó alatt várakozó vetőmag állapotára hasonlított: hideg, nyirkos sötét üregben van a mag, és várja, míg a feltételek kedvezőek lesznek ahhoz, hogy szárba szökkenjen. A karizma továbbélése akkor, amikor az álom már elhalványodni

13 A következő húsvétra készülve már maga Kaj Ádám írt passiójátékot az év közben is baráti kapcsolatokat ápoló csoport számára. Egységüket azzal is kifejezésre juttatják, hogy felvették a Liget Társulat nevet. Azóta újabb darabokat tanulnak meg és adnak elő. A Godspell musical bemutatása után 2017 húsvétjára Nikosz Kazantzakis művét dolgozták fel (forgatókönyvet Keserű György SP írta) és több helyszínen is előadták Kaj Ádám rendezésében.

14 E filozófusnő a leningrádi egyetemen oktatott, de miután 1973-ban megkeresztelkedett, és filozófiai előadásait átította a hitből fakadó meggyőződése, 1980-ban a KGB válaszul elé állította: vagy Szibériába száműzik és erőszakkal elhallgattatják, vagy menjen Nyugat-Európába, de a Szovjetunióba vissza nem térhet – ezt tőle tudom, amikor Taizében beszélgettem vele. Akkor már párizsi emigrációban élt, és nyugat-európai tapasztalatait fogalmazta meg a „Parler de Dieu est dangereux” című könyvében, megjelent magyarul *Istenről beszélni veszélyes* címmel, Egyházfórum könyvei 1, Luzern 1989.

látszik, isteni kegyelem ajándéka, maga a feltámadás előszele. Az egyház sem halt meg az elnyomások idején, sokkal inkább megerősödött egy új tavaszra.

Összefoglalva: A hit átadásának folyamatában a személyesség erejét tapasztaljuk. Ha ez alább hagy, akkor reális a veszély, hogy elveszünk a struktúraépítésben, és csak annak biztonságát tartjuk szem előtt, vagyis féltő, hogy – Dosztojevskij víziója szerint – kidobjuk Krisztust az egyházból. Feladatunk tehát, hogy az intézmények fenntartásával a karizmát szolgáljuk, és annak teremtsünk helyet a közösségeinkben, ami a Szentlélek működése folytán kívánja formálni az egyházat. Az „idők jeleit” kell továbbra is észrevenni, és annak megfelelően korszerűen cselekedni itt és most.

*Ft. Dr. Thorday Attila
főiskolai tanár
Gál Ferenc Főiskola Teológiai Kar*

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Goricseva, Tatjana (1989): *Istenről beszélni veszélyes*. Egyházfórum, Luzern, 1989.
- Korpics Márta (2014): Közlés vagy örökség? A hit átadás aktusainak kommunikációs szempontú vizsgálata egy kisközösségben. In: *Lelkiségek és lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában*. Szerkesztette: Barna Gábor és Povedák Kinga, Szeged, 2014.
- Keszeli Sándor (2014): *Pasztorális tervezés*, Don Bosco Kiadó, Budapest 2014.
- Lohfink, Gerhard (1994): *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Egyházfórum, Luzern, 1994.
- Tomka Ferenc (1997): *Intézmény és karizma az egyházban*, Márton Áron Kiadó, Budapest, 1997.
- Thorday Attila (2012): Homogenitás és heterogenitás Szeged-Szentmihály vallási életében. In: *Vallás, közösség, identitás*, (szerkesztette: Barna Gábor és Povedák Kinga) Szegedi Vallási Néprajzi Könyvtár 31. kötet, Szeged, 2012.
- Thorday Attila (2014a): Két világ határán. Az egyház és a vallásosság szerepének változása egy kisközösség példáján keresztül. In: *Deliberationes* VI/2-VII/1 szám, Szeged 2014.
- Thorday Attila (2014b): Szemben az árral. Szeged-Szentmihály lelkeségi élete. In: *Lelkiségek és lelkeségi mozgalmak Magyarországon és Kelet-Közép Európában* (szerkesztette: Barna Gábor és Povedák Kinga), Szeged, 2014.
- Weber, Max (1970): *Állam Politika Tudomány, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1970.*